

บทที่ 2

กรอบแนวความคิดที่ใช้ศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “กระบวนการสร้าง“ภาพแสดงแทน”เพื่อสิทธิเชิงพื้นที่” ผู้วิจัยได้อาศัยแนวความคิดทางสังคมวิทยา มาใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ โดยแบ่งออกเป็น 2 แนวความคิดหลัก คือ

1) แนวความคิดเรื่องย่าน (District) ของวิลลศรี ลิมธนากุล จากงานศึกษาเรื่องผลกระทบจากระบบเมืองสมัยใหม่ที่มีต่อระบบย่านของกรุงเทพมหานคร (2537)

2) แนวความคิดเรื่องผลิตพื้นที่ ขององรี เลอแฟบวร์ (Henri Lefebvre) จากงานเขียนเรื่อง The Production of Space (1991)

โดยมีรายละเอียดของกรอบแนวความคิด และลักษณะการนำไปใช้อธิบายกับปรากฏการณ์ ดังนี้

1. แนวความคิดเรื่องลักษณะของย่าน (District)

วิลลศรี (2537:10 -13,17) ให้ความหมายของย่านไว้ว่า เป็นบริเวณที่เกิดขึ้นหรือถูกกำหนดจากจุดที่มีการรวมตัวของกิจกรรมประเภทต่างๆ ประเภทใดประเภทหนึ่งอย่างเข้มข้น บริเวณของย่านนี้จะต้องเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพหรือพลังในการดึงดูดให้เกิดกระแสของการพบปะปฏิสัมพันธ์ในระดับที่เข้มข้นกว่าบริเวณอื่นๆ ตัวอย่างพื้นที่ที่มีลักษณะแบบนี้ อาทิ บริเวณที่เป็นชุมทาง เช่น อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ บริเวณที่เป็นจุดขนถ่ายรับสินค้า เช่น สะพานขาว มหานคร บริเวณที่เป็นศูนย์รวมของการค้าขายสินค้าทั้งปลีกและส่ง เช่น สำเพ็ง บางลำพู ประตูน้ำ เป็นต้น โดยพื้นที่เหล่านี้จะเป็นบริเวณที่มีความสามารถในการสร้างกระแสไหลหมุนเวียนของการเป็นชุมชนในการพบปะติดต่อกับค้าขายได้โดยง่าย รวมไปถึงการมีคุณลักษณะของการประพัตติปฏิบัติจนเป็นปกติ และนำไปสู่ความมีชื่อเสียงในด้านใดด้านหนึ่งหรือความชำนาญพิเศษในที่สุด เช่น สำเพ็ง พาหุรัดซึ่งเป็นแหล่งที่มีชื่อเสียงทางการค้าขายสินค้าเสื้อผ้าสำเร็จรูปและของที่ระลึกประเภทต่างๆ ทั้งการค้าปลีกและค้าส่ง ย่านเยาวราชที่มีชื่อเสียงในเรื่องของการเป็นแหล่งค้าทองคำ ย่านเสาชิงช้าที่เป็นแหล่งสินค้าประเภทสังฆภัณฑ์ เป็นต้น

องค์ประกอบของย่าน

สำหรับหลักในการวิเคราะห์ลักษณะของย่านให้มีความชัดเจนมากขึ้น วิมลศรี ได้กำหนดกรอบแนวความคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางพิจารณาในการศึกษาออกเป็น 4 องค์ประกอบ ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบล้วนมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงต่อกัน คือ ด้านกายภาพ ด้านประชากรและระดับสมาชิกของประชากร ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ความคิดและระบบความหมาย กล่าวคือ

1) ด้านกายภาพ

ลักษณะของย่านในทางกายภาพจะประกอบด้วย บริเวณใดบริเวณหนึ่งที่ต้องการพื้นที่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะมีรูปร่างและขอบเขตที่ไม่แน่นอน ทั้งนี้เป็นผลมาจากสาเหตุต่างๆ อาทิ สภาพทางภูมิศาสตร์ที่แวดล้อมอยู่โดยรอบพื้นที่ เช่น ย่านที่ตั้งอยู่ริมคลองจะมีหน้าตัดด้านหนึ่งที่มีลักษณะคดเคี้ยวไปตามเส้นทางน้ำนั้น และจะมีหน้าตัดเป็นแนวเส้นตรงเมืองอยู่ติดกับถนน หรือจะเป็นการเบียดและการเหลื่อมล้ำซ้ำซ้อนของย่านอื่นๆ ที่อยู่ข้างเคียง เช่น ย่านสำเพ็ง พาหุรัด และจักรวรรดิ ที่ไม่สามารถจะระบุขอบเขตได้อย่างชัดเจนของย่านนั้น แต่ในการเรียกชื่ออาจใช้ตำแหน่งของกลุ่มอาคารบ้านเรือนหรือชื่อถนนเป็นหลัก , การเป็นบริเวณที่มีการกระจุกตัวของกิจกรรมอย่างหนาแน่นและมีศักยภาพในการดึงดูดการไหลเข้าออกของผู้คนสูง รวมทั้งความเป็นพลวัตภายในตัวย่านเองและย่านภายนอกที่อยู่บริเวณใกล้เคียงซึ่งจะยังผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของย่านนั้น

2) ด้านประชากรและระดับสมาชิกภาพของประชากร

ย่านจะต้องมีขนาดและความหนาแน่นของประชากรจำนวนหนึ่งและมีสภาพพลวัตของประชากรที่เกิดจากการหมุนเวียนเข้าออก อันเนื่องมาจากแรงดึงดูดที่มีลักษณะพิเศษของแต่ละย่าน เช่น ในย่านสำเพ็งที่มีชื่อเสียงในเรื่องของแหล่งจำหน่ายเสื้อผ้าและของที่ระลึก จึงเป็นแรงดึงดูดให้บรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่อยู่ภายในนอกย่านเข้ามาเช่าพื้นที่ อาคารห้องแถวหรือเช่าแผงเพื่อทำการค้าขายจำนวนมาก สร้างความหนาแน่นให้กับพื้นที่ของย่าน และอีกประการหนึ่งคือ ระดับการเป็นสมาชิกภาพของประชากร ซึ่งหมายถึงความเข้มข้นหรือความถาวรในการเป็นสมาชิกของแต่ละย่านนั้นว่ามีมากน้อยอย่างไรและมีสัดส่วนของสมาชิกประเภทถาวรหรือชั่วคราว โดยสามารถพิจารณาได้จากระดับของเวลาและความถี่ของการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของย่านนั้นๆ

3) ด้านสังคม

ย่านถือเป็นสถาบันทางสังคมประเภทหนึ่ง ภายในย่านจึงมีความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะต่างๆ ตามสถานภาพและบทบาทของสมาชิกภายในย่านที่มีความแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ทุกคนในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้นย่อมมีหน้าที่ที่จะปฏิบัติเพื่อส่วนรวมด้วย เช่น ในกรณีของพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่ เมื่อเห็นเทศกิจมาจับ จะมีการส่งเสียงบอกต่อกันซึ่งคนที่มีย่านค้าก็อาจจะต้องเอื้อเฟื้อเพื่อให้พ่อค้าหาบเร่ฝากสินค้าหรือเข้าไปหลบอยู่ด้านในเป็นการชั่วคราวเนื่องจากเป็นผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่าย่อมต้องช่วยเหลือคนที่ด้อยกว่าเมื่อมีโอกาส หรือการฝากดูแลร้านหรือแผงค้าชั่วคราวกับสมาชิกผู้ที่อยู่ข้างเคียง การช่วยดูแลความสะอาดของย่านร่วมกัน เป็นต้น ดังนั้น ลักษณะของความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้หรือแบบอื่นๆ จะมีปรากฏขึ้นภายในย่านเสมอ ซึ่งถือเป็นความสัมพันธ์ในระดับย่านที่สำคัญที่จะมีผลต่อประชากรในพื้นที่ด้วยกัน

4) ด้านวัฒนธรรม ความคิดและระบบความหมาย

ย่านต่างๆจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าบุคคลนั้นอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ใดของสังคมใหญ่ ทั้งในเรื่องของสถานภาพ ชนชั้น การดำรงชีวิต ทั้งนี้เป็นเพราะย่านแต่ละแห่งเกิดขึ้นมาจากลักษณะของภูมิหลังที่แตกต่างหลากหลายทั้งในแง่ของทำเลที่ตั้ง สภาพแวดล้อม ตลอดจนบุคคลที่แวดล้อมอาศัยอยู่ในแต่ละย่าน เช่น ย่านสุขุมวิทที่จัดเป็นย่านของชาวต่างชาติที่พร้อมไปด้วยความทันสมัย คนที่อยู่ในย่านนี้จึงถูกมองว่าเป็นคนมีฐานะดี เป็นต้น นอกจากนี้ย่านยังทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมตำแหน่งที่บอกได้ว่าบุคคลนั้นอาศัยอยู่ในบริเวณใดภายใต้ขอบเขตของเมืองใหญ่และเช่นเดียวกันย่านจะทำให้บุคคลสามารถระบุถึงความสัมพันธ์ของตนเองผ่านย่านที่ตนอาศัยและเป็นสมาชิกอยู่ ก่อนที่จะเชื่อมตนเองเข้ากับสังคมใหญ่ ซึ่งจะทำให้บุคคลไม่รู้สึกรู้สีกว่าถูกทอดทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง ย่านจึงทำหน้าที่เป็นตัวรองรับแรงผลักดันที่เกิดขึ้นจากสังคมใหญ่ภายนอก มิให้กระทบกับบุคคลโดยตรง หรืออาจเป็นแกนหลักในการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับย่านได้ เช่น กรณีชุมชนบ้านครัว ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนท่าพระจันทร์ เป็นต้น

คุณลักษณะของย่าน

จากกรอบความคิดในการวิเคราะห์ลักษณะของย่านที่กล่าวข้างต้น วิมลศรีได้สรุปถึงคุณลักษณะของย่านและจำเป็นของย่านที่สำคัญ ซึ่งพื้นที่แต่ละแห่งจะเรียกว่าเป็นย่านได้นั้นต้องประกอบไปด้วย

1) ย่านที่สมบูรณ์จะต้องมีชุมชนรองรับอยู่เบื้องหลัง หรืออีกนัยหนึ่งคือพื้นที่บริเวณที่เรียกว่าเป็นย่านนั้น ควรจะต้องเกิดจากการที่คนในชุมชนนั้นเองประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทเดียวกันจะเกิดเป็นย่านขึ้น หรือจำนวนสมาชิกที่มาแบบไม่ถาวร ควรมีจำนวนน้อยกว่า เพราะสิ่งที่จะเชื่อมร้อยรัดสมาชิกของย่านนั้นๆ เอาไว้ด้วยกันได้ก็คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่ในย่านนั้นๆ หรือ ความสัมพันธ์ระดับย่านนั่นเอง

2) ย่านจะต้องมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักจะเกิดจากการรวมกลุ่มกันของกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทเดียวกัน

3) ย่านมีระดับเหนือชุมชนขึ้นไป กล่าวคือ นอกจากย่านจะเป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำมาหาเลี้ยงชีพของคนในชุมชนนั้นแล้ว ในระดับเมืองย่านยังมีความโดดเด่นจนกระทั่งสามารถใช้เป็นที่หมายสำหรับคนที่อยู่ภายนอกชุมชน และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในย่านนั้นก็ เป็นสิ่งที่รู้จักและเป็นที่ต้องการของคนทั่วไป ไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่คนในชุมชนเท่านั้น ย่านจึง เทียบเคียงได้กับสถาบันทางสังคมที่มีมิติของความหมายตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับท้องถิ่นไป จนถึงระดับเมือง

จากแนวความคิดลักษณะของย่านที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญ ที่ก่อให้เกิดความเป็นย่านมีอยู่ด้วยกัน 2 ส่วน คือ พื้นที่ทางกายภาพ และ กลุ่มคนที่ใช้และมีปฏิสัมพันธ์กันบนพื้นที่ทางกายภาพนั้นๆ ซึ่งได้สร้างระบบสังคมและวัฒนธรรมขึ้นมา ทำให้ ย่านนั้นๆเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ นั่นคือ มีความคล้ายคลึงกัน (Homogeneous) ในด้านใด ด้านหนึ่งซึ่งจะเป็นการระบุให้ผู้คนทั่วไปได้รับรู้ถึงลักษณะพิเศษของพื้นที่บริเวณนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ นั่นเอง

ดังนั้นแนวความคิดเรื่องลักษณะของย่านจึงสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้อธิบายและวิเคราะห์ถึงลักษณะพื้นที่เสือนฤทธิในฐานะที่เป็นย่านแห่งหนึ่งของเมือง โดยจะเป็นการทำ ความเข้าใจในเรื่องของ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมในพื้นที่ ผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ ตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ว่ามีรูปแบบ และลักษณะเป็นอย่างไร องค์ประกอบทั้งหมดที่ว่ามีมีความสำคัญต่อผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ มากหรือน้อยเพียงใด ความสำคัญดังกล่าวมีส่วนผลักดันซึ่งทำให้พื้นที่แห่งนี้ กลายเป็นพื้นที่ เป้าหมายของบุคคลกลุ่มต่างๆที่อยู่ภายนอกในการที่จะเข้ามาครอบครองเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ใหม่นี้ได้อย่างไร

แนวความคิดที่จะนำเสนอต่อไปคือ แนวความคิดที่จะช่วยในการอธิบายความสัมพันธ์ของบุคคลกลุ่มต่างๆที่มาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านเล็อนฤทธิ ซึ่งจะเน้นไปยังกลุ่มบุคคลที่ใช้พื้นที่อยู่ในปัจจุบัน คือ คนในพื้นที่ย่านเล็อนฤทธิในฐานะผู้เช่า และกลุ่มบุคคลที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใหม่ คือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ถือครองที่ดิน และกลุ่มบริษัทนายทุนซึ่งได้รับสัญญาเช่าต่อ รวมทั้งหน่วยงานต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ จากกรอบการวิเคราะห์ตามแนวความคิดเรื่องการผลิตพื้นที่ (The Production of Space) ขององรี เลอแฟบวร์

2. แนวความคิดเรื่องการผลิตพื้นที่ (The Production of Space) ขององรี เลอแฟบวร์ (Henri Lefebvre)

กรอบที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์

แนวความคิดเรื่องการสร้าง/ผลิตพื้นที่ขององรี เลอแฟบวร์ (Henri Lefebvre 1923-2003) เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆที่มาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยวิเคราะห์ภายใต้กรอบทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical Theory) อันเป็นกรอบทฤษฎีที่พยายามเปิดเผยให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันเชิงอำนาจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการเอารัดเอาเปรียบของคนกลุ่มหนึ่งต่อคนอีกกลุ่มหนึ่ง ผนวกกับการนำแนวทฤษฎีมาร์กซิสต์ ที่ใช้ฐานความคิดทางด้านการแลกเปลี่ยนในระบบเศรษฐกิจระดับต่างๆและวัฒนธรรมทางชนชั้นมาผสมผสานในการวิเคราะห์ โดยทั้งหมดสามารถที่จะอธิบายไปยังพฤติกรรมเชิงพื้นที่ของหน่วยที่จะศึกษาได้อย่างชัดเจน

เลอแฟบวร์ ได้รวมเอามิติของพื้นที่และเวลาเข้าไปใช้ในการวิเคราะห์ โดยมีสาระสำคัญว่า สังคมมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยจะมีวิธีการผลิต (mode of production) ที่เฉพาะเจาะจงของยุคนั้น การเปลี่ยนแปลงสังคมจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง คือ การเปลี่ยนวิธีการผลิตจากแบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากลักษณะที่ตรงกันข้ามกัน (contradiction) ของความสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการผลิต ในวิธีการผลิตแต่ละแบบจะสร้างพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองขึ้นมา และในเวลาเดียวกันพื้นที่ก็จะมีอิทธิพลต่อกระบวนการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในกระบวนการนั้น (จิราภา วรเสียงสุข 2548:1)

เลอแพบวร์ อธิบายว่าพื้นที่ที่เป็นผลผลิตทางสังคมชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นมาจากกระบวนการผลิต (production process) และกระบวนการผลิตนี้ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน 2 ส่วน คือพลังการผลิต (forces of production) และความสัมพันธ์เชิงการผลิต (production relation) องค์ประกอบของพลังการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ประการแรก ธรรมชาติของพื้นที่ เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ แหล่งที่ตั้ง เป็นต้น ประการที่สอง คือ แรงงานและการจัดองค์กรของแรงงาน ประการสุดท้าย คือ ความรู้และเทคโนโลยี ส่วนความสัมพันธ์เชิงการผลิต ในมิติหนึ่งเลอแพบวร์ มองว่าเป็นการแข่งขันและช่วงชิงของชนชั้นต่างๆหรือกลุ่มต่างๆในแต่ละชนชั้น (class fractions) เพื่อครอบครองพื้นที่นั้นๆ และในอีกมิติหนึ่งคือ กระบวนการผลิตซ้ำของความสัมพันธ์เชิงการผลิต ซึ่งประกอบไปด้วย การผลิตซ้ำเชิงชีววิทยาและการผลิตซ้ำในเชิงความสัมพันธ์ทางการผลิต

สำหรับการวิเคราะห์เรื่องพื้นที่เพื่อให้มีความยืดหยุ่นเปิดกว้างและลึกซึ้ง เลอแพบวร์ ได้สร้างเครื่องมือในระดับมโนทัศน์ขึ้นมา 3 ประการเพื่อช่วยในการทำความเข้าใจ อธิบาย และวิเคราะห์เรื่องพื้นที่ โดยมีรายละเอียดที่สำคัญ คือ (จิราภา วรเสียงสุข 2548:1-2)

1) ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (Spatial practice)

ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีกับพื้นที่นั้น โดยมีความหมายที่ค่อนข้างกว้างขวาง ตั้งแต่ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะต่างๆของพื้นที่ธรรมชาติที่มีต่อการก่อตัวทางสังคม รวมถึงการที่สังคมแสดงการใช้อำนาจ แสดงการผลิต และแสดงการเอาประโยชน์จากพื้นที่นั้นๆ ซึ่งการแสดงการใช้พื้นที่ในลักษณะต่างๆเหล่านี้ ต้องผ่านกระบวนการรับรู้ความหมายของพื้นที่นั้นๆ นั่นคือ พื้นที่เป้าหมายถูกมองว่ามีความหมายอย่างไรในทัศนะของคนกลุ่มต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้น (perceived space) ซึ่งอาจจะต้องโยงกับพื้นที่อื่นๆที่เกี่ยวข้องกันด้วย รวมทั้งกระบวนการที่ทำให้ความหมายเหล่านี้ กลายมาเป็นความจริงทางสังคม เช่น ความจริงของการใช้ชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของเมืองที่โยงกับความจริงของลักษณะเมือง เลอแพบวร์เน้นว่าหน้าที่ของปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่สำคัญ คือ การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตพื้นที่ (the spatial reproduction of social relation) โดยสรุปแล้วสังคมแต่ละสังคมมีความสัมพันธ์เชิงการผลิตที่เจาะจง และมีปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่เฉพาะเจาะจงแตกต่างกันไป

2) พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (The representation of space)

พื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทนเป็นมุมมองหรือการให้ความหมายของพื้นที่ในเชิงมโนทัศน์ (conceived space) ที่มีที่มาจากองค์ความรู้เฉพาะด้านของนักวิชาชีพสาขาต่างๆ เช่น นักคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ นักผังเมือง นักวิศวกรรมสังคม และกลุ่มพวกเทคโนโลยี เป็นต้น นักวิชาชีพเฉพาะเหล่านี้มองเรื่องของการใช้ชีวิตผู้คน และการทำความเข้าใจกับพื้นที่นั้นๆ โดยผ่านมโนทัศน์ต่างๆขององค์ความรู้เฉพาะด้าน หรือเป็นการมองพื้นที่ที่ต้องมีการใส่รหัส และถอดรหัส หรือการทำความเข้าใจพื้นที่นั้นๆ ด้วยสัญลักษณ์ที่เฉพาะเจาะจงบางอย่าง การสร้างภาพแสดงแทนเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะหนึ่งที่อยู่ในกระบวนการของการผลิตพื้นที่ ซึ่งความสัมพันธ์นี้ มักจะอยู่ในลักษณะของการจัดลำดับชั้น (order) กับส่วนอื่นๆ ในกระบวนการผลิต และมักจะเป็นลักษณะที่ครอบงำส่วนอื่นๆ ในการผลิตพื้นที่ด้วยการใช้อำนาจและความรู้

3) พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทน (The representational space)

พื้นที่ที่เป็นภาพแสดงแทน เป็นพื้นที่ที่แสดงความมีชีวิต อารมณ์และสุนทรียภาพ แต่ถูกรอบงำด้วยลักษณะที่เป็นกระแสหลักของแต่ละยุคสมัย (lived space) และสะท้อนออกมาด้วยภาพลักษณ์ (image) ความทรงจำ (memory) และสัญลักษณ์ (symbols) ของบุคคลต่างๆ เช่น ผู้ที่อยู่อาศัย นักเขียน ศิลปิน เป็นต้น เป็นมุมมองต่อพื้นที่ที่มักจะไม่ได้ด้วยกันกับพื้นที่ของการสร้างภาพแสดงแทน (the representation of space)

เลอแพบวร์ กล่าวว่ามโนทัศน์ทั้ง 3 ประการนี้มีความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธี (Dialectic) ซึ่งกันและกัน เมื่อถูกใช้ในการอธิบายกระบวนการผลิตพื้นที่ทางสังคม

การนำแนวความคิดของเลอแพบวร์มาอธิบายในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคของวิถีการผลิตแบบทุนนิยม (the capitalist mode of production) ที่เน้นการสะสมทุน การผลิตเพื่อสร้างความมั่งคั่ง ร่ำรวยให้กับผู้คน ผ่านการบริโภคในรูปแบบต่างๆ เมื่อนำมาวิเคราะห์กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ย่านเล็อนฤทธิ จึงสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของ“ที่ดิน” ที่ได้กลายเป็นสินค้าและเป็นต้นทุนในการผลิตแบบหนึ่งที่สามารถจะนำมาสร้างกำไรให้กับคนที่ถือครองพื้นที่นั้นๆ ก่อให้เกิดระบบการใช้สอยที่ดินแบบต่างๆ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2545:218) ตามความมุ่งหมายที่จะเพิ่มมูลค่าให้กับที่ดิน ดังเช่น กลุ่มผู้ที่จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใหม่ให้กลายเป็นศูนย์การค้า ตรงกันข้ามกับคนในพื้นที่ย่านเล็อนฤทธิ ซึ่งใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในชีวิตประจำวัน

จากแนวความคิดของเลอแพบวร์ จึงกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาในเรื่องค่านิยม (value) ของกลุ่มบุคคลต่างๆที่มีต่อพื้นที่แห่งหนึ่งๆ โดยเห็นได้จากมุมมอง ความคิดต่อการสร้าง/ให้ความหมายและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มบุคคล ดังนั้น หากนำแนวความคิดของเลอแพบวร์มาพิจารณากับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ จึงทำให้เห็นถึงมุมมองที่มีต่อพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างกันของบุคคลหลายกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จนได้นำมาสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย ระหว่างกลุ่มบุคคลเหล่านั้น

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์จึงสอดคล้องกับแนวความคิดของเลอแพบวร์ ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงกลไกทางเศรษฐกิจ รัฐ (การเมือง) ซึ่งมีอำนาจอย่างมากในการที่จะทำลาย และสร้าง/ผลิตพื้นที่ขึ้นมาใหม่ ก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากผู้คนในการที่จะต่อรอง ช่างชิง ตอบโต้ ตั้งชื่อใหม่ รวมทั้งให้คำจำกัดความและความหมายของพื้นที่ (ปรีชา คูวินทร์พันธุ์ 2545:107) ดังนั้น เมื่อนำแนวความคิดของเลอแพบวร์มาประยุกต์ใช้สำหรับการศึกษาในครั้งนี้จึงสามารถที่จะนำมาอธิบายถึง การสร้าง/ให้ความหมายต่อพื้นที่จากมุมมองของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กลุ่มบริษัทนายทุน คนในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งแง่ของการใช้อำนาจ การต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ของแต่ละฝ่ายว่ามีแนวทาง รูปแบบหรือลักษณะวิธีการดำเนินการเป็นอย่างไร

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นอกเหนือจากกรอบแนวความคิด ทฤษฎีที่จะนำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์แล้ว ผู้วิจัยยังได้ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยการทบทวน ศึกษา เอกสาร บทความทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะนำมาใช้เสริมประกอบเป็นข้อมูล ตลอดจนการทำความเข้าใจแง่มุม ประเด็น ลักษณะต่างๆของงานเหล่านั้นซึ่งบางชิ้นมีรูปแบบใกล้เคียงหรือมีส่วนคล้ายคลึงกันกับการศึกษาในครั้งนี้ ทั้งนี้พบว่าม้งงานอยู่จำนวนหนึ่งที่สามารถจะนำมาใช้เปรียบเทียบเป็นแนวทางหรือให้รูปแบบกว้างๆในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ได้ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งงานเหล่านี้ออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาโดยตรง

งานในส่วนแรกที่หยิบยกมานี้เป็นงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์โดยตรง ส่วนใหญ่จะเป็นงานศึกษาที่เน้นมิติทางด้านกายภาพของพื้นที่ ซึ่งจะช่วยในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิหลัง ความเป็นมา และตำแหน่งที่ตั้ง ลักษณะทางเศรษฐกิจ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของพื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์ได้ในบางส่วน ประกอบด้วยงานที่สำคัญ 3 ชิ้น คือ

งานศึกษาของ ยงธนิศร์ พิมลเสถียร (2547) เรื่อง “การอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในเมือง : กรณีศึกษาชุมชนชอยเลื่อนฤทธิ์ เขตสัมพันธวงศ์” โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในรูปของสิ่งก่อสร้างอาคารเก่า ในพื้นที่แห่งนี้ที่มีกลุ่มอาคารตึกแถวสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งปัจจุบันได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาพื้นที่ใหม่ ภายใต้โครงการสำเพ็งเทรดเซ็นเตอร์ การศึกษานี้ได้อาศัยกรอบการพิจารณาโดยยึดหลักความสำคัญของการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของยูเนสโก นโยบายการพัฒนาเมืองภายใต้บริบทของการพัฒนาแบบยั่งยืน และหลักการบริหารกำกับกิจการที่ดี (Good Governance) ยงธนิศร์ ได้สำรวจสภาพทางกายภาพเพื่อวิเคราะห์ความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) และบูรณภาพทางประวัติศาสตร์ (Historical integrity) และสำรวจกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ จากแบบสอบถามครัวเรือน รวมทั้งการฟังข้อมูลความคิดเห็นของคนในพื้นที่แบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์ยังคงมีความสำคัญ (Significant) ในด้านการเป็นมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) ทั้งทางด้านความต่อเนื่องในการรักษา รูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน (Continuity of settlement pattern) และการรักษาลักษณะเฉพาะของอาคาร (Building character) ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องฟื้นฟูและบูรณะเพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานการอยู่อาศัยในปัจจุบัน ทั้งทางด้านคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย (Contemporary socio-economic value) ในคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ คือมีประโยชน์ใช้สอย และมีแนวโน้มที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ที่อยู่ในย่านธุรกิจที่มีราคาที่ดินสูงมาก จึงทำให้เกิดความกดดันและความต้องการทางด้านการพัฒนาพื้นที่ให้มีขนาดค้ำค้ำกับราคาที่ดินกอบปรักกับการที่ประเทศไทยไม่มีระบบแรงจูงใจให้กับภาคเอกชนในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมซึ่งต่างกับอารยประเทศ ดังนั้นการสร้าง ความเข้าใจที่ตรงกันในด้านความสำคัญของการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของทุกฝ่ายจึงมีความสำคัญและอาจจะนำไปสู่ทางเลือกของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ซึ่งควรจะอยู่

ในกรอบของสากล และเมื่อได้ทางเลือกที่เหมาะสมแล้วควรพิจารณาทางเลือกการบริหารจัดการในลักษณะที่ท้องถิ่นและคนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

ยงธนิศร์ ยังได้เสนอในตอนท้ายว่า คนในพื้นที่ควรจะมีกิจกรรมทางสังคมเพื่อการรักษาสภาพแวดล้อมของย่านให้ดีขึ้น การจัดการในด้านพื้นที่ส่วนรวมต่างๆ เช่น ที่จอดรถ ลักษณะการขนส่ง การปรับปรุงความเป็นระเบียบของกิจกรรมการค้า และควรมีการลดแรงกดดันจากความสมดุลของราคาที่ดินกับพื้นที่อาคารด้วยการเจรจากับผู้อาศัยในพื้นที่ให้มีข้อตกลงที่สามารถชดเชยส่วนต่างนี้ได้ ซึ่งจากข้อเสนอดังกล่าวก็ได้รับคำตอบจากคนในพื้นที่ว่าพร้อมที่จะรับหน้าที่ในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม อาคารภายในพื้นที่ จากการใช้ทรัพยากรทางด้านเงินทุนที่คนในพื้นที่ร่วมกันจัดตั้งเป็นกองทุนขึ้นมา

งานศึกษาเรื่อง “โครงการปรับปรุงอาคารและพื้นที่ภายในชุมชนเชิงอนุรักษ์ ชุมชนชอยเลือนฤทธิ์ เขตสัมพันธวงศ์” ของกาญจนา สิริภัทรวณิช และคนในพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์ (2547) งานชิ้นนี้เป็นการศึกษาที่สานต่อจากงานของยงธนิศร์ พิมลเสถียร อันสืบเนื่องมาจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาพื้นที่ กาญจนา สิริภัทรวณิช และคนในพื้นที่จึงได้ร่วมกันศึกษาความคิดเห็นและความต้องการที่สอดคล้องกันต่อการพัฒนาพื้นที่เชิงอนุรักษ์ เพื่อเสนอเป็นแนวทางเลือกแก่เจ้าของพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา 4 ประการ คือ ประการแรก การอนุรักษ์อาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีการเปลี่ยนแปลงตามเหตุการณ์ทางการเมืองและโครงสร้างทางสังคม ประการที่สอง เป็นการนำแนวทางของกฎบัตรสากลว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และพื้นที่เมืองหรือกฎบัตรวอชิงตัน (Washington Charter) มาประยุกต์ใช้ ประการที่สาม สามารถเพิ่มศักยภาพในการใช้พื้นที่ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม ส่งเสริมสิ่งแวดล้อมที่ดีของพื้นที่และย่านใกล้เคียง และประการสุดท้าย เป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกในพื้นที่แสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาอันจะช่วยลดแรงกดดันและหาข้อยุติด้านความขัดแย้งทางความคิดในการพัฒนาที่เกิดขึ้น

กาญจนา สิริภัทรวณิช และคนในพื้นที่ ได้เสนอแนวความคิดในการออกแบบและปรับปรุงอาคารและพื้นที่ในหลายด้าน คือ 1) การปรับปรุงพื้นที่ควรคำนึงถึงผลกระทบต่อการใช้พื้นที่ในอาคารของผู้อาศัยน้อยที่สุด 2) การปรับปรุงการใช้อาคารให้เหมาะสม ซึ่งจากการสำรวจพบว่าอาคารในรูปแบบเดิมมีการใช้พื้นที่อาคารเพียงแค่ 2 ชั้น ดังนั้นจึงสามารถลดพื้นที่อาคารส่วนที่ต่อเติมในชั้นที่ 3 ลง และรื้อส่วนต่อเติมที่ส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพโดยรวมลง

และควรมีการปรับเปลี่ยนอาคารที่ดำเนินกิจกรรมการค้าผ้าที่นำมาใช้เป็นโกดังเก็บผ้า ซึ่งเกิดปัญหาการใช้พื้นที่ที่ไม่เหมาะสมมาเป็นสำนักงานและโชว์รูมสินค้า 3) การจัดพื้นที่ว่างภายในเพื่อให้เกิดลานกิจกรรมพื้นที่สีเขียว โดยยึดรูปแบบการวางผังบริเวณอาคารในแบบดั้งเดิม ซึ่งต้องอาศัยความเห็นพ้องต้องกันของผู้อาศัยเนื่องจากต้องมีการรื้อส่วนต่อเติม 4) จัดระบบการจราจรที่เป็นปัญหาภายในพื้นที่ใหม่ โดยยังคงรูปแบบการวางระบบถนนในแบบดั้งเดิม ห้ามนำรถยนต์เข้ามาจอดในพื้นที่ เพราะถนนมีความกว้างไม่เพียงพอ ควรเป็นการสัญจรโดยเดินเท้า หรือรถจักรยาน(เวสป้า) 5) การปรับปรุงโครงสร้างสาธาณูปโภคพื้นฐานด้วยการปรับเปลี่ยนตำแหน่งและรูปแบบการติดตั้งเพื่อให้เกิดทัศนียภาพที่ดี เช่น การจัดเก็บสายไฟฟ้า สายโทรศัพท์ร้อยท่อลงดิน การจัดไฟฟ้าให้มีแสงสว่างเพิ่มเติม โดยมีรูปแบบเสาแบบเดียวกับเสาไฟฟ้าในอดีต เป็นต้น 6) รูปแบบอาคารที่ยังคงยึดลักษณะดั้งเดิมทั้งสี วัสดุ สำหรับอาคารที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างขึ้นมาใหม่ก็ปรับปรุงหรือดัดแปลงให้กลมกลืนกับอาคารอื่นๆ และสุดท้ายคือ การสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ๆจะต้องเคารพรูปแบบการวางผังเดิม รูปแบบต้องกลมกลืน ทัศนียภาพโดยรวมของความเป็นย่านการค้าที่อยู่มาอย่างยาวนาน

งานของวิฑูรย์ อาสาพิทักษ์ประกิจ (2546) เรื่อง “โครงการออกแบบปรับปรุงชุมชนเลื่อนฤทธิ์ ถนนเยาวราช เขตสัมพันธวงศ์” งานของวิฑูรย์มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่และความสำคัญของพื้นที่เก่าแก่และย่านการค้ารอบบริเวณพื้นที่เลื่อนฤทธิ์และสร้างแนวทางการปรับปรุงออกแบบพื้นที่ใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และการพัฒนา

วิฑูรย์ ได้วิเคราะห์บทบาทหลักของพื้นที่แห่งนี้ว่าเป็นย่านการค้าที่มีเอกลักษณ์เป็นส่วนต่อเชื่อมของพื้นที่ย่านค้าในระบบย่านการค้าด้านทิศตะวันตกของพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ที่เชื่อมต่อกันระหว่าง 3 พื้นที่ คือ ตลาดคลองถมที่เป็นตลาดสินค้าประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า ฮาร์แวร์ พื้นที่ตลาดสำเพ็ง (ถนนวานิช1) ซึ่งเป็นพื้นที่การค้าที่มีความใกล้เคียงกับพื้นที่ค้าขายสินค้าประเภทผ้าผืนแบบค้าส่ง และสินค้ากีฬาฟอขนานาชนิด ในด้านทิศตะวันออกของพื้นที่ซึ่งเชื่อมต่อกันถึงถนนราชวงศ์ เป็นย่านการค้าสินค้าผ้าและของเล่นต่างๆ ซึ่งคู่ขนานไปกับถนนเยาวราช ลักษณะการค้าที่สัมพันธ์ต่อเชื่อมและเกี่ยวเนื่องกันนี้จึงเหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นย่านการค้าและพาณิชยกรรม

สำหรับข้อเสนอของวิฑูรย์ในการออกแบบปรับปรุงพื้นที่ ประกอบด้วย 1) การปรับปรุงกิจกรรมการค้าของแต่ละร้าน โดยพื้นที่หน้าร้านเป็นที่ Showcase ของการค้าผ้า เป็นจุดรับใบสั่งสินค้า เพื่อจัดส่งสินค้าให้กับผู้ซื้อ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการขนถ่ายสินค้า 2) การเพิ่มพื้นที่

จอตลอดเพื่อรองรับกิจกรรมของพื้นที่ในรูปแบบที่ไม่มากเกินความต้องการ โดยจัดระบบการเดินทางเดียวในรูปแบบเดิม แต่จะปิดถนนในซอยกลางเพื่อปรับปรุงเป็นพื้นที่จอตลอดได้ดิน

3) การเพิ่มพื้นที่โล่ง ลานอเนกประสงค์ให้กับพื้นที่ โดยมีการรื้อถอนอาคารบางส่วนเพื่อเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับการพักผ่อน 4) การจัดกลุ่มอาคารและกิจกรรม เนื่องจากพื้นที่มีความจำเป็นทางด้านการดำเนิน บทบาททางธุรกิจเป็นสำคัญ การจัดกลุ่มกิจกรรมจึงนำความคิดให้กลุ่มกิจกรรมการค้าหลักเดิมอยู่ในพื้นที่เดิมแต่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้านอาคารที่ติดกับถนนมหาจักรให้เป็นกลุ่มกิจกรรมการค้าใหม่ที่จะเกิดขึ้นให้เป็นพื้นที่กลุ่มการค้าที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการค้าระหว่าง 2 พื้นที่ใกล้เคียง คือ ตลาดคลองถมและตลาดสำเพ็ง โดยจะมีลานกิจกรรมรองรับอยู่ด้านหน้าอาคารเพื่อเป็นจุดพักกิจกรรมและถ่ายคน 5) การเสนอให้มีศูนย์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวอยู่ในส่วนกลางของพื้นที่ และ 6) เพิ่มการค้าขายอาหารในช่วงเวลากลางคืน เพื่อรองรับการกระจุกตัวอย่างหนาแน่นในส่วนกลางของถนนเยาวราช

จากงานทั้ง 3 ชิ้น ถึงแม้จะเป็นงานศึกษาภายใต้กรอบความคิดในด้านสถาปัตยกรรม การออกแบบและปรับปรุงพื้นที่ทางกายภาพ แต่ก็สามารถที่จะให้ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาในหลายด้าน แต่สิ่งที่สำคัญไปกว่านั้นโครงการศึกษาเหล่านี้ยังเป็นนัยแสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนในพื้นที่ และ กลุ่มนักวิชาการในการนำเสนอแนวความคิด ที่มีต่อพื้นที่ อันเป็นข้อต่อรองเพื่อปฏิเสธกับโครงการพัฒนาที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์/กลุ่มบริษัทเอกชนจะจัดทำขึ้นภายในพื้นที่ ซึ่งจะได้ขยายความในลำดับต่อไป

2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษาด้านมุมมอง การใช้และให้ความหมายต่อ “พื้นที่”

งานในส่วนที่สองซึ่งหยิบยกมานี้ เป็นงานที่เกี่ยวข้องการศึกษาเรื่อง “พื้นที่” โดยเป็นงานที่นำแนวความคิดเรื่องการผลิตพื้นที่ ของเลอแพบอร์ มาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ งานเหล่านี้ได้แก่

งานของยงยุทธ บุรณเจริญกิจ (2545) เรื่อง “กระบวนการสร้าง ต่อดรองความหมายของวัดในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม : กรณีศึกษาวัดประทุมคงคาและวัดไตรมิตรวิทยาราม” เป็นงานที่ใช้แนวความคิดของเลอแพบอร์มาศึกษากระบวนการสร้างและต่อดรองความหมายของวัดจากการใช้พื้นที่วัดในเชิงรูปธรรมของคนกลุ่มต่างๆที่มาเกี่ยวกับพื้นที่ ยงยุทธค้นพบว่า

โครงสร้างของคณะสงฆ์ที่เข้ามากำกับควบคุมวัด รวมทั้งปัจจัยในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมล้วนมีอิทธิพลต่อการกำหนดการใช้พื้นที่วัดหลายแง่มุมซึ่งปรากฏให้เห็นจากด้านต่างๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ มีการสร้างและต่อรองความหมายระหว่างเจ้าอาวาส พระสงฆ์และคนในย่านวัด ซึ่งยังยุทธพบว่า ความหมายที่กลุ่มคนเหล่านี้สร้างขึ้นมามีส่วนเกื้อหนุนเสริมกัน คือ การจัดหารายได้เพื่อนำเงินมาบำรุงวัด โดยสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจบนพื้นที่“สาธารณ” ได้แก่ ลานวัด หรือการแยกความหมายของพระพุทธรูปในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเก็บค่าเช่าชมด้วยการนำหลักเกณฑ์ของการท่องเที่ยวมาใช้ แต่ก็พบว่ามีส่วนที่ขัดแย้งกัน คือ การพยายามสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจดังกล่าวได้ทำให้พื้นที่เศรษฐกิจอื่นๆของวัดเกิดขึ้นไม่ได้ เช่น ที่พักสงฆ์ ฌาปนสถาน ซึ่งเกิดการต่อต้านจากคณะสงฆ์ในวัด

ด้านการศึกษา เนื่องจากการที่วัดมุ่งเน้นให้คณะสงฆ์ศึกษาในพระปริยัติธรรม แต่พระสงฆ์ สามเณรในวัดกลับให้ความสำคัญกับการศึกษาในด้านอื่นๆด้วย จึงเกิดการต่อรองระหว่างคณะสงฆ์ในวัด นำมาสู่การประนีประนอมให้มีการศึกษาในรูปแบบอื่นๆได้ เช่น การศึกษาด้านคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีการใช้เกณฑ์การศึกษาด้านปริยัติธรรมมาเป็นเงื่อนไขบังคับ

ด้านพื้นที่ทางศาสนา กล่าวคือ การใช้พื้นที่วัดในวันสำคัญทางศาสนาในปัจจุบันมีนัยสำคัญต่อผู้คนในย่านวัดลดลง พระสงฆ์และฆราวาส จึงได้ต่อรองความหมายของความสำคัญทางศาสนากับผู้คนในย่านวัดด้วยการจัดงานวันสำคัญทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ผู้คนในย่านวัดกลับให้ความสำคัญกับงานเหล่านี้ในแง่ของพิธีกรรม โดยไม่สนใจนัยเชิงศาสนา ส่วนวันสำคัญที่วัดสร้างขึ้นเป็นการสร้างความหมายเฉพาะด้านให้กับวัด อาทิ งานฉลองสมณะศักดิ์ งานพุทธาภิเษก ที่ตอกย้ำความสำคัญของคณะสงฆ์และนัยเชิงธุรกิจ

นอกจากนี้ ยังพบถึงการสร้างพื้นที่ใหม่ขึ้นมาในวัด โดยปรากฏชัดเจนจาก การจัดโครงการปวยเสวนาकारที่ได้ใช้พื้นที่วัดจัดกิจกรรมเสวนาแลกเปลี่ยนความรู้ให้กับผู้คนทั่วไป เป็นการสร้างความหมายของวัดให้กลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้ในหลายรูปแบบ โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของวัด ยุทธยุทธสรุปว่า พื้นที่ของวัดมีความหมายที่หลากหลายมากผ่านการสร้างและต่อรองของกลุ่มคนต่างๆที่เข้ามาใช้พื้นที่วัด ความหมายบางด้านอาจถูกเน้นย้ำให้ชัดเจนขึ้นมาผ่านปฏิบัติการที่เป็นการสืบทอดความหมาย แต่ก็ไม่มี ความหมายใดที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จเหนือความหมายอื่นๆ การต่อรองยังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่มีการสิ้นสุด

งานของภริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) เรื่อง “ชุมชนป้อมมหากาฬ : การสร้างและต่อรอง
ความหมายในพื้นที่ทางสังคม” งานของภริทัตเป็นการศึกษาพื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬ ใน
ฐานะที่เป็นพื้นที่ที่มีความขัดแย้งในการให้ความหมายระหว่างชุมชนกับกรุงเทพมหานคร และ
กระบวนการต่อรองความหมายของชุมชนเพื่อรักษาสิทธิในการใช้พื้นที่

ที่มาของการศึกษานี้เป็นผลมาจากโครงการพัฒนาพื้นที่ในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์
ตั้งแต่ปี 2535 ซึ่งทำให้บริเวณพื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬจะถูกปรับเปลี่ยนให้เปิดโล่งให้
มองเห็นทัศนียภาพของเมือง โดยการพัฒนาเป็นสวนสาธารณะ และที่สำคัญทำให้ชาวชุมชน
ทั้งหมดต้องถูกไล่ออกไปจากพื้นที่ ผลจากการศึกษาภริทัตชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ของชุมชนป้อม
มหากาฬมิได้มีเพียงความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐเท่านั้น แต่ทว่ายังมีความขัดแย้ง
ภายในชุมชนดำรงอยู่พร้อมๆกันไปด้วย การผลิต/สร้างความหมายของพื้นที่โดยรัฐนั้น เป็น
ความหมายที่เกิดขึ้นภายใต้แบบแผนทางอำนาจในการกำหนดสร้างพื้นที่ โดยไม่เปิดโอกาสให้
ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดหรือให้มีการสร้างพื้นที่ที่สามารถต่อรองกันได้อย่างใด รัฐได้
ลดทอนปัญหาความขัดแย้ง ความแตกต่างที่มีอยู่มากมายให้เหลือเพียงส่วนประกอบที่
สามารถจัดการได้ด้วยกลไกทางกฎหมาย รัฐมองพื้นที่ชุมชนในฐานะที่เป็นสลัม สมควรที่จะ
ได้รับการแก้ไขพัฒนา ในขณะที่การผลิต/สร้างและต่อรองความหมายของชาวชุมชนป้อม
มหากาฬดำเนินไปอย่างมีพัฒนาการที่คำนึงถึงความแตกต่างที่ดำรงอยู่ในชุมชน ความขัดแย้ง
ระหว่างชาวบ้าน เป็นความขัดแย้งที่มีเวทีในการหาข้อตกลงร่วม และเป็นการผลิต/สร้างพื้นที่
ที่มีการแสดงออกถึงการตอบโต้ ขัดขึ้นต่อรัฐ เช่น การสร้างภาพลักษณ์ให้กับชุมชนใหม่ใน
แง่มุมต่างๆ อาทิ การให้ความหมายต่อการเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ การสร้างสวนหย่อม สนาม
เด็กเล่น ลานวัฒนธรรม รวมไปถึงการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นมาเพื่อดำเนินการแก้ปัญหา เช่น
การจัดทำผังปรับปรุงชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดการกับสิ่งอบายมุข ยาเสพติด
ความสะอาดภายในชุมชน เพื่อพยายามแสวงหาช่องทางในการประนีประนอมกับโครงการ
พัฒนาของรัฐ นอกจากนี้ภริทัต ค้นพบอีกว่า พื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬยังเป็นพื้นที่
ศูนย์กลางของเครือข่ายในการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นพื้นที่ทางวิชาการให้กับกลุ่มนักศึกษา
นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งชุมชนต่างๆที่ได้รับผลกระทบจากแผนการพัฒนา
เมืองของรัฐด้วย ซึ่งการประกอบกันอยู่ของสิ่งเหล่านี้ ได้นำพื้นที่ของชุมชนป้อมมหากาฬไปสู่
ความไม่ชัดเจนในการคลี่คลายปัญหา ชุมชนดังกล่าวถูกบรรจุไปด้วยความแตกต่าง
หลากหลายในเชิงความคิดทั้งที่สอดคล้อง ขัดแย้งกันมากมายไปด้วยกลุ่ม และองค์ประกอบ
ทางสังคมต่างๆ

กูริทัศนอนในตอนท้ายว่า แผนในการพัฒนาเมืองที่มีขนาดใหญ่ และซับซ้อนมากกว่า ชุมชนป้อมมหากาฬ จึงควรที่จะเป็นแผนพัฒนาที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม อย่างจริงจัง เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการคำนึงในคุณค่าและความเท่าเทียมในการเข้าถึง ทรัพยากร การเคารพสิทธิของความเป็นมนุษย์ สิทธิชุมชน ที่รัฐควรมีหน้าที่ในการสนับสนุนให้ ชุมชนมีความสามารถ และแสดงให้เห็นถึงศักยภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชน ในการกำหนดอนาคต ของชุมชนด้วยคนภายในชุมชนเอง

งานของไกรอัมพร พงษ์ขจร (2548) เรื่อง “การดำรงอยู่ของผู้ค้าส่งในพื้นที่ย่าน ท่าเตียน : กรณีศึกษากลุ่มผู้ค้าส่งปลาแดดเดียว” เป็นงานอีกชิ้นหนึ่งที่นำแนวความคิดของ เลอแพบวร์มาอธิบายปฏิบัติการเชิงพื้นที่ของกลุ่มผู้ค้าส่งปลาแดดเดียวโดยเป็นการทำความเข้าใจว่าผู้ค้าส่งใช้และให้ความหมายกับพื้นที่ท่าเตียนในการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิต ส่วนตัวอย่างไร

ไกรอัมพร วิเคราะห์ว่าในสายตาของคนทั่วไปแล้วพื้นที่ย่านท่าเตียนมีภาพลักษณ์ (representational space) ว่าเป็นย่านขายส่งมายาวนาน ดังตัวอย่างที่เป็นความพยายาม ของคนในพื้นที่เพื่อนำเสนอภาพของย่านชุมชน ภาพลักษณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากรูปแบบการใช้ ชีวิตของคนในย่านเองที่คงรูปแบบนั้นมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนเป็นที่จดจำของคนภายนอก ด้วย อย่งไรก็ดี การดำรงชีวิต (Spatial practice) ของคนที่อยู่ในย่านท่าเตียนทั้งหมดกลับไม่ ค่อยราบรื่นนัก โดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ค้าส่งปลาแดดเดียวที่ใช้พื้นที่เพื่อประกอบอาชีพและ การใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวันที่จะจำกัดอยู่เฉพาะบริเวณพื้นที่ริมน้ำท้ายตลาด ซึ่งการจำกัด การใช้พื้นที่อยู่เฉพาะบริเวณนี้สะท้อนถึงการแบ่งฝ่ายเป็นกลุ่มเขาและกลุ่มเรา (we group/they group) เนื่องจากกลุ่มอาชีพค้าส่งปลาแดดเดียวจะมีลักษณะหลายประการ ที่ไม่ถูกใจของคนกลุ่มอื่นๆที่อยู่ในพื้นที่ย่านท่าเตียนด้วยกัน ลักษณะที่ว่านี้ คือ สถานภาพทาง เศรษฐกิจ สังคมที่ต่ำกว่ากลุ่มผู้ค้าส่งอื่นๆ ลักษณะของการประกอบอาชีพ คือ การผลิตปลา แดดเดียวที่ส่งกลิ่นเหม็นไปทั่วบริเวณ ทำให้คนภายนอกไม่อยากจะเข้ามา สภาพของการเป็นอยู่ ที่แตกต่างจากคนอื่นๆในพื้นที่โดยกันห้องอยู่ในตลาดสดและมีความเป็นอยู่ที่รกรุงรัง คนทั้ง สองกลุ่มจึงแสดงระยะห่างทางสังคมระหว่างกันอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ดี ไกรอัมพรสรุปว่า ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ย่านท่าเตียนไม่ว่าจะเป็นคนกลุ่ม ใดก็ล้วนตกอยู่ในชะตากรรมร่วมกัน คือ การถูกขู่คุกคามว่าจะออกไปจากพื้นที่ด้วยแนวคิด ของการที่จะเปลี่ยนพื้นที่บริเวณนี้ให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของเมืองเก่า ซึ่งแสดงออกมาอย่าง

ชัดเจนด้วยแผนแม่บทการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่สร้างภาพแสดงแทน (the representation of space) ไว้ว่าพื้นที่ท่าเตียนควรจะเป็นพื้นที่เปิดโล่ง เพื่อเปิดมุมมองให้กับพระบรมมหาราชวังและวัดโพธิ์ แผนแม่บทนี้มีการปฏิบัติการในเชิงพื้นที่ตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมา ด้วยการย้ายหน่วยงานราชการต่างๆในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ออกไปอยู่แถบชานเมือง ปฏิบัติการดังกล่าวมีส่วนทำให้การประกอบอาชีพของคนในพื้นที่ชบเซาลงไปอย่างมากถึงแม้ปัจจุบันจะยังคงอยู่ได้ แต่สัญญาณของความไม่มั่นคงก็มีมากขึ้น

จะเห็นได้ว่างานวิจัยทั้ง 3 ชิ้น ที่นำแนวความคิดของเลอแพบวร์มาศึกษาเป็นงานที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการใช้พื้นที่กรณีเรื่องการผลิตพื้นที่ ซึ่งมีความยืดหยุ่น สามารถที่จะนำไปใช้อธิบายกับปรากฏการณ์ทางสังคมได้ค่อนข้างหลากหลาย และขึ้นอยู่กับการตีความของผู้ที่นำไปใช้วิเคราะห์ เช่น งานของยงยุทธ ที่เน้นศึกษาในเรื่องของกระบวนการสร้าง ต่อดรองความหมายของบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่วัดซึ่งมีการวิเคราะห์ตามนัยสำคัญต่างๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา การสร้างพื้นที่ใหม่ งานของภูริทัต เป็นงานที่แสดงให้เห็นถึงมุมมองการจัดการพื้นที่ในเมืองที่อยู่คนละด้านระหว่างรัฐกับชุมชน ซึ่งปฏิบัติการเชิงพื้นที่ของชุมชนในการที่จะต่อดรอง ตอบโต้รัฐ ก็เต็มไปด้วยความขัดแย้งทางความคิดที่มีอยู่หลากหลาย ส่วนงานของไกรอัมพร ที่เน้นศึกษาถึงการให้และให้ความหมายของคนในพื้นที่เดียวกันแต่ต่างกลุ่มอาชีพ ก็สะท้อนถึงการแบ่งกลุ่มระหว่างกันในพื้นที่เนื่องจากการมีวิถีชีวิตที่ต่างกัน แต่ขณะเดียวกันกลุ่มคนทั้งหมดในพื้นที่ก็ต้องตกอยู่ในสภาพเดียวกันคืออยู่ภายใต้อำนาจของรัฐที่มีโครงการจะปรับเปลี่ยนพื้นที่นี้ใหม่

งานวิจัยดังกล่าวข้างต้นจึงช่วยชี้ให้เห็นแง่มุมหรือวิธีการในการนำแนวความคิดของเลอแพบวร์มาวิเคราะห์ในสถานการณ์ต่างๆ ตลอดจนช่วยสร้างแนวคำถามสำหรับการศึกษาในครั้งนี้อยู่หลายประการ เช่น มุมมองวิถีคิด ของบุคคลกลุ่มต่างๆที่มีต่อพื้นที่ กระบวนการต่อดรอง ตอบโต้ระหว่างกลุ่มบุคคล แนวทางหรือกลยุทธ์ในการสร้างการต่อดรองของแต่ละกลุ่ม ปัญหา และความขัดแย้งภายในกลุ่ม รวมทั้งนโยบายการจัดการพื้นที่เมืองจากรัฐหรือผู้มีอำนาจ

4. การนำเสนอประเด็นศึกษา

สำหรับในส่วนของกรอบแนวความคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ โดยแต่ละส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับย่านเลือนฤทธิ์ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่วางไว้ กล่าวคือ แนวความคิดเรื่องลักษณะของย่าน (District) จากกรอบการวิเคราะห์ของวิลเลียม ลิมธนากุล (2537) เป็นแนวความคิดแรกที่จะนำมาทำความเข้าใจลักษณะของพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์ที่ถือว่าเป็น“ย่าน”แห่งหนึ่งในเขตใจกลางเมืองที่มีความสำคัญ โดยจะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของพื้นที่ ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมในพื้นที่ ผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ ว่ามีลักษณะหรือรูปแบบเป็นอย่างไร ลักษณะความเป็นย่านของพื้นที่ดังกล่าว มีความสำคัญต่อผู้ครอบครองในปัจจุบันหรือไม่ รวมทั้งมีส่วนผลักดันที่ทำให้พื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์กลายเป็นพื้นที่เป้าหมายของกลุ่มบุคคลต่างๆที่อยู่ภายนอกจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ได้อย่างไร ซึ่งการอธิบายรายละเอียดของปรากฏการณ์จากแนวความคิดนี้จะปรากฏในบทที่ 4 ของวิทยานิพนธ์

แนวความคิดเรื่องการผลิตพื้นที่ (The Production of Space) ของอองรี เลอแอฟวอร์ (1991) เป็นแนวความคิดที่สองที่จะช่วยในการทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยในที่นี้ประกอบไปด้วย สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และกลุ่มบริษัทเอกชนที่อยู่ในฐานะผู้ถือครองพื้นที่และผู้ได้รับมอบสัญญาเช่าพื้นที่ ซึ่งมีโครงการเข้ามาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของย่านใหม่เป็นศูนย์การค้า คนในพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์ในฐานะผู้เช่าพื้นที่ปัจจุบันที่มาร่วมตัวกันต่อสู้คัดค้านกับโครงการที่จะเกิดขึ้นเนื่องจากโครงการดังกล่าวได้สร้างผลกระทบให้กับคนในพื้นที่ รวมไปถึงหน่วยงาน องค์กรต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องในระหว่างการต่อรอง ตอบโต้กันไปมานี้ โดยจะสะท้อนให้เห็นถึงการสร้าง/ให้ความหมาย ที่เฉพาะเจาะจงตามความชำนาญเฉพาะทาง การใช้อำนาจ และการแสดงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่แตกต่างกันของหลายๆฝ่ายจนนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบที่หลากหลาย ว่ามีลักษณะหรือแนวทางเป็นอย่างไร ซึ่งการอธิบายรายละเอียดของปรากฏการณ์จากแนวความคิดนี้จะปรากฏในบทที่ 5 ของวิทยานิพนธ์